

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه دامغان

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد فقه و حقوق جزا

جایگاه جرم‌انگاری امنیت‌مدار ناظر بر بزه جاسوسی در حقوق کیفری ایران

توسط:

محدثه آخوندزاده آرانی

استاد راهنما:

دکتر سید محمود مجیدی

آذرماه ۱۳۹۵

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه دامغان
دانشکده علوم انسانی
پایان نامه کارشناسی ارشد فقه و حقوق جزا

عنوان:

جایگاه جرم‌انگاری امنیت‌مدار ناظر بر بزه جاسوسی در حقوق کیفری ایران

توسط:

محدثه آخوندزاده آرانی

استاد راهنما:

دکتر سید محمود مجیدی

آذرماه ۱۳۹۵

تعهذنامه‌ی اصالت پایان نامه دانشگاه دامغان

اینجانب محدثه آخوندزاده آرانی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد رشته فقه و حقوق جزا دانشکده‌ی علوم انسانی دانشگاه دامغان به شماره دانشجویی ۹۳۵۹۳۰۰۱ از پایان‌نامه تحصیلی خود تحت عنوان **جایگاه جرم‌انگاری امنیت‌مدار ناظر بر بزه جاسوسی در حقوق کیفری ایران** دفاع نموده ام، متعهد می‌شوم که:

- ۱) این پایان نامه را قبلاً برای دریافت هیچ گونه مدرک تحصیلی یا به عنوان هرگونه فعالیت پژوهشی در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی داخل و خارج از کشور ارائه ننموده‌ام.
- ۲) این پایان نامه، حاصل پژوهش انجام شده توسط اینجانب می باشد و موارد استفاده از نتایج دیگران به مرجع مورد استفاده استناد شده است.
- ۳) در کلیه مراحل انجام این پایان نامه / رساله، در مواردی که از موجود زنده (بافت های) آنها استفاده شده است، ضوابط و اصول اخلاق علمی رعایت شده است.
- ۴) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده یا هرگونه بهره برداری اعم از نشر کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه را داشته باشم، از حوزه ی معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه دامغان، مجوزهای لازم را اخذ نمایم.
- ۵) در صورت ارائه ی مقاله ی مستخرج از این پایان نامه در همایش ها، کنفرانس ها، سمینارها، گردهمایی ها و انواع مجلات، نام دانشگاه دامغان را در کنار نام نویسندگان (دانشجو و استاد راهنما و مشاور) ذکر نمایم.
- ۶) چنانچه در هر مقطع زمانی، خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن (من جمله مدرک تحصیلی، طرح شکایت توسط دانشگاه و ...) را می پذیرم و دانشگاه دامغان را مجاز می دانم با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات مربوطه رفتار نماید.
- ۷) مسئولیت صحت و سقم تمامی مندرجات پایان نامه ی تحصیلی خود را بر عهده می گیرم.

نام و نام خانوادگی دانشجو: محدثه آخوندزاده آرانی

امضاء:

تاریخ: ۱۳۹۵/۰۹/۳۰

تمامی حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج، ابتکارات، اختراعات، کتاب و نرم‌افزار حاصل از انجام این پایان نامه، متعلق به دانشگاه دامغان می‌باشد. نقل مطالب از این اثر، با رعایت مقررات مربوطه و ذکر منبع بلامانع است.

به نام خدا

جایگاه جرم‌انگاری امنیت‌مدار ناظر بر بزه جاسوسی در حقوق کیفری ایران

به وسیله:

محدثه آخوندزاده آرانی

پایان نامه:

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی
از فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته:

فقه و حقوق جزا

از دانشگاه دامغان

ارزیابی و تایید شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

دکتر سیدمحمود مجیدی استادیار رشته حقوق، گرایش فقه و حقوق جزا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه دامغان
(استاد راهنما)

دکتر محمدحسن حسینی استادیار رشته حقوق، حقوق جزا و جرم شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه دامغان
(استاد داور)

دکتر مهدی ذوالفقاری استادیار رشته حقوق، گرایش فقه و مبانی حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد دامغان
(استاد داور)

دکتر سیدمحمود مجیدی استادیار رشته حقوق، گرایش فقه و حقوق جزا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه دامغان
(نماینده تحصیلات تکمیلی)

آذر ۱۳۹۵

تقدیم به:

در آغاز به تومی کویم که آغاز و پایان هر راهی

که او حجم با تو بوده است و فرودم، هم

به تومی کویم سپاسی را که نه چندان شایسته لطف تو است

تا بر من بخشایی کتسخی کو دکانه ام را

و می خواهم که بانی با من تا ابد، چرا که چون تو را دارم: همه را دارم

و به اذن تو و پس از برکت و جودت حاصل این تلاش نثار می گردد:

به پدرم که وجود استوارش تکیه گاه امنی بوده در سختی سفرم

به مادرم که صبر و یاریش نغمه‌ای نسیم سحرگامان بوده در طول راهم

و به سرم که در تمام طول تحصیل همراه و همگام من بوده است.

سپاسگزاری:

اینک که به یاری باری تعالی این فصل از زندگی ام به پایان رسید، واجب و لازم است تا پاس خالصانه ام را تقدیم کسانی نمایم که به من آموختند آنچه را که نمی دانستم.

اگر امروز به توفیقی هر چند کوچک نائل گشتم، به خاطر داشتن استادانی است که جوهر وجودشان را خالصانه در طبق اخلاص گذاشتند تا من شوق فرا گرفتن رایاموزم و از آن بهره مند گردم؛ بنابراین بر خود لازم می دانم از همه اساتیدی که در طول تحصیل از خرمن علم و عمل آنها خوشه چینی نموده و از محضر پربرکتشان بهره مند گردیدم، تشکر و قدردانی نمایم؛ به ویژه از جناب آقای دکتر سید محمود مجیدی که بارها بنمودهای دلسوزانه و راهگشای خود مرا در دین پایان نامه راهنمایی نمودند، تشکر می کنم، از نگاه الهی برای ایشان صحت و سلامت آرزو مندم.

از اساتید محترم گروه جناب آقای دکتر محمد حسن حسینی و همین طور جناب آقای دکتر مهدی ذوالفقاری، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده

جایگاه جرم‌انگاری امنیت‌مدار ناظر بر بزه جاسوسی در حقوق کیفری ایران

به‌وسیله:

محدثه آخوندزاده آرانی

در طول تاریخ حیات بشر امنیت از جمله بنیادی‌ترین نیازهای جوامع بشری و پدیده مجرمانه یکی از عوامل مخل این نیاز بوده است. بر همین اساس جرایم علیه امنیت بزرگترین عامل تهدیدکننده امنیت و استقلال کشورها است. بشر در دوران حیات اجتماعی خود به روش‌های مختلف به دفاع از امنیت خود پرداخته است، زیرا فراهم کردن امنیت عمومی یکی از بسترهای مناسب در مسیر توسعه‌یافتگی جوامع است. ایجاد امنیت ملی از وظایف عمده هر نظام حکومتی است تا جایی که موفقیت کشورها در حفاظت این امنیت معیاری مناسب برای سنجش انسجام و اقتدار حکومت‌ها و رفاه شهروندان محسوب می‌شود. قوانین جامع و بدون نقص در حوزه امنیت ملی مهمترین ابزار در مجازات و بازدارندگی جرایم علیه امنیت و آرامش است. در میان جرایم علیه امنیت، جاسوسی به دلیل میزان بالای خطرآفرینی آن، جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است. زیرا خطر این جرم مربوط به زمان حال نیست، بلکه به گذشته و آینده نیز سرایت می‌کند. تامل در متون قوانین جزایی ایران نشان می‌دهد که بسیاری موارد جرم-انگاری در این بزه از دید قانون‌گذار مخفی مانده است. این پژوهش با کاوش و بررسی جنبه‌های مختلف مواد قانون مجازات اسلامی در مورد جرایم جاسوسی، امنیت و خیانت به کشور به استخراج ابهامات تقنینی و میزان جامعیت جرم‌انگاری آن پرداخته و اقدام به ارائه راهکار قانونی در این حوزه نموده است. علاوه بر آن لایحه اصلاحی قانون تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده و نوآوری‌های آن نیز بررسی و تحلیل شده است. امروزه استحکام اقتصادی و فنی، کلید قدرت و نفوذ هر کشوری است و شیوه جرم‌انگاری برخی از جرایم علیه منافع عمومی در حقوق ایران به طورکلی متفاوت با تحولات اساسی حقوق کیفری در دهه‌های اخیر بوده است. از آن جایی که در فرآیند برقراری امنیت برخی حقوق نادیده گرفته می‌شود، در این تحقیق سعی شده است تا با ارائه شیوه‌های جرم‌انگاری امنیت‌مدار در برخی کشورها از جمله فرانسه، پیشنهادهاتی داده شود. تلاش بر این است با تکیه بر متون قانونی این کشور، جلوه‌هایی که می‌تواند به تدریج زمینه شکل‌گیری حقوق کیفری امنیت‌مدار در ایران باشد، ترسیم شود. امنیت اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی در زمره جنبه‌های جدید امنیت می‌باشند که لازم است قانون‌گذار در مقام تدوین مقررات جرایم علیه امنیت همچون جاسوسی به آن‌ها توجه کافی مبذول نماید. با توجه به افزایش بزه جاسوسی در چند دهه اخیر، حقوق کیفری برخی کشورها در قالب مداخله حداکثری برای مقابله با این جرم و به صورت سیاست‌های سخت‌گیرانه بازتاب یافته است.

واژگان کلیدی: امنیت ملی، جاسوسی، جرم‌انگاری امنیت‌مدار، ابهامات تقنینی

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات پژوهش

۱-۱. مقدمه	۱
۲-۱. اهمیت موضوع تحقیق	۳
۳-۱. اهداف تحقیق	۴
۴-۱. پیشینه‌های تحقیق	۴
۵-۱. سوالات تحقیق	۵
۶-۱. فرضیه‌های تحقیق	۵
۷-۱. روش تحقیق	۵
۸-۱. سازماندهی تحقیق	۵

فصل دوم: مفاهیم، تحولات و در آمدی بر ارکان جرم جاسوسی در حقوق کیفری ایران

۱-۲. بازشناسی مفاهیم	۸
۱-۱-۲. واژه‌شناسی	۸
۱-۱-۱-۲. واژگان اصلی	۸
۱-۱-۱-۱-۲. جرم‌انگاری	۸
۱-۱-۱-۲-۲. جرم‌انگاری امنیت مدار	۱۰
۱-۱-۱-۳. جاسوسی	۱۱
۱-۱-۲-۲. واژگان مهم و مرتبط	۱۵
۱-۱-۲-۱-۲. امنیت	۱۵
۱-۱-۲-۲-۲. جرایم علیه امنیت	۱۷
۲-۱-۲. تفکیک جاسوسی از جرایم نزدیک	۱۹
۱-۲-۱-۲. تفکیک جاسوسی از خیانت به کشور	۲۰
۲-۲-۱-۲. تفکیک جاسوسی از جرایم مرتبط با جاسوسی	۲۲
۲-۲. تحولات ماهوی	۲۴
۱-۲-۲. تحولات تاریخی	۲۴
۱-۱-۲-۲. در ادوار قدیم	۲۴
۲-۱-۲-۲. در دوران جدید	۲۵
۱-۲-۱-۲-۲. در دوران قبل از انقلاب	۲۵
۲-۲-۱-۲-۲. در دوران بعد از انقلاب	۲۷
۲-۲-۲. تحولات مفهومی	۲۸
۱-۲-۲-۲. جاسوسی به عنوان جرم علیه شخص اول	۲۸

۲۹	..... ۲-۲-۲-۲. جاسوسی به عنوان جرم علیه دولت
۳۰	..... ۳-۲-۲-۲. جاسوسی به عنوان جرم علیه ملت
۳۱	..... ۳-۲-۳. مختصات ارکان مجرمانه جاسوسی در حقوق کیفری ایران
۳۱	..... ۱-۳-۲. رکن قانونی
۳۱	..... ۱-۱-۳-۲. تعیین رکن قانونی
۳۱	..... ۲-۱-۳-۲. ابهامات
۳۲	..... ۱-۲-۱-۳-۲. ابهام در شمول جرم جاسوسی
۳۳	..... ۲-۲-۱-۳-۲. ابهام در تفکیک جاسوسی از خیانت به کشور
۳۵	..... ۳-۱-۳-۲. راهکارها
۳۵	..... ۱-۳-۱-۳-۲. ارائه تعریف تقنینی
۳۶	..... ۲-۳-۱-۳-۲. احصاء مصادیق
۳۷	..... ۲-۳-۲. رکن مادی
۳۷	..... ۱-۲-۳-۲. رفتار مرتکب
۳۷	..... ۱-۱-۲-۳-۲. فعل
۳۸	..... ۱-۱-۲-۳-۲. تسلیم اطلاعات طبقه‌بندی شده به افراد فاقد صلاحیت
۳۹	..... ۲-۱-۱-۲-۳-۲. ورود به اماکن خاص جهت تحصیل اسرار
۴۰	..... ۳-۱-۱-۲-۳-۲. جمع‌آوری اطلاعات طبقه‌بندی شده
۴۱	..... ۲-۱-۲-۳-۲. ترک فعل
۴۳	..... ۲-۲-۳-۲. موضوع جرم
۴۴	..... ۳-۲-۳-۲. نتیجه مجرمانه
۴۵	..... ۳-۳-۲. رکن روانی
۴۵	..... ۱-۳-۳-۲. اهمیت رکن روانی
۴۶	..... ۲-۳-۳-۲. اجزاء رکن روانی
۴۷	..... ۱-۲-۳-۳-۲. سوءنیت عام
۴۷	..... ۲-۲-۳-۳-۲. سوءنیت خاص
۴۹	..... ۳-۲-۳-۳-۲. انگیزه

فصل سوم: تغییرات ناظر بر ارکان جاسوسی در جرم‌انگاری امنیت‌مدار

۵۱	..... ۱-۳. تغییرات ناظر بر رکن قانونی
۵۱	..... ۱-۱-۳. ارائه اصطلاحات خاص و پیوند آن با جرم‌انگاری
۵۲	..... ۲-۱-۳. پذیرش جرم‌انگاری‌های جدید و مستمر
۵۵	..... ۳-۱-۳. به کارگیری الفاظ تقنینی ابهام‌زا
۶۰	..... ۲-۳. تغییرات ناظر بر رکن مادی

۶۰	۳-۲-۱. توسعه شمول موضوع جرم جاسوسی .....
۶۳	۳-۲-۱.۱. عدم محدودیت موضوع به اطلاعات .....
۶۶	۳-۲-۱.۲. عدم محدودیت موضوع به محرمانه بودن .....
۶۶	۳-۲-۱.۳. توسعه به جنبه‌های جدید امنیت .....
۶۸	۳-۲-۱-۳-۱. توسعه به جنبه‌های فرهنگی امنیت .....
۶۹	۳-۲-۱-۳-۲. توسعه به جنبه‌های اقتصادی امنیت .....
۷۰	۳-۲-۱-۳-۳. توسعه به جنبه‌های اجتماعی امنیت .....
۷۱	۳-۲-۲. به کارگیری جرم‌انگاری مطلق .....
۷۲	۳-۲-۳. به کارگیری جرم‌انگاری معاون به صورت جرم مستقل .....
۷۴	۳-۲-۴. گسترش دامنه جرم‌انگاری تا اعمال مقدماتی .....
۸۰	۳-۲-۵. شمول نسبت به رفتارهای ضرر بار جدید .....
۸۲	۳-۲-۶. حمایت از بخش خصوصی .....
۸۴	۳-۳. تغییرات ناظر بر رکن روانی .....
۸۴	۳-۳-۱. عدم تقید به سوءنیت خاص .....
۸۷	۳-۳-۲. عدم تقید به انگیزه مجرمانه .....
۸۸	۳-۳-۳. توسعه جرایم غیر عمد .....
۹۰	۳-۴. نتیجه‌گیری .....
۹۴	۳-۵. پیشنهادها .....
۹۷	مآخذ .....

فصل اول:

کلیات پژوهش

امنیت ملی همواره مهم‌ترین ارزش برای ملت‌ها بوده و حکام در جهت حفظ قدرت و حاکمیت خود، خطرات غیرقابل جبران جرایم علیه امنیت ملی را مورد توجه قرار می‌دهند. حاکمیت ملی همواره یکی از دغدغه‌های انسان و جوامع بشری بوده و نظر به افزایش اهمیت آن در جوامع، ابزار، شیوه‌ها و رویکردهای ایجاد و حفظ آن دستخوش تحولات زیادی گردیده است [۱]. امور صنعتی و اقتصادی تنها در صورت وجود امنیت دچار تحول و توسعه می‌گردند.

یکی از مصادیق بارز و قدیمی جرایم علیه امنیت، جرم جاسوسی است که معمولاً به شکل سازمان‌یافته و در بعد ملی و فراملی انجام می‌شود و از طریق آن اطلاعات حیاتی یک کشور، به صورت سازمان‌یافته و توسط عوامل انسانی در اختیار کشور یا سازمان‌های ثالث قرار می‌گیرد. جاسوسی بزهی از دوران کهن است، اما هرگز کهنه نمی‌شود. گویا جاسوسی پدیده‌ای است که هیچ‌گاه بحث‌ها و پژوهش‌ها در مورد آن پایانی ندارد و به فراخور مقتضیات زمانی و مکانی می‌توان به جنبه‌های جدیدی از آن دست یافت. نظامی که جاسوسی در آن ارتکاب می‌یابد، می‌توان به یک هرم تشبیه کرد که در آن کنترل و هدایت از راس به پایین انجام می‌گیرد و جریان اطلاعات جاسوسی برعکس، از قاعده هرم بالا داده می‌شود و توقف‌ناپذیر است [۲].

جرم جاسوسی در حوزه حقوق کیفری تحت عناوین مختلفی بررسی شده است؛ در حقوق جزای عمومی از منظر رکن روانی، در زمره جرایم سیاسی قرار گرفته است. در حقوق جزای اختصاصی، به عنوان جرم عمومی مضر جامعه شناخته شده است و از نظر اسلام تحت عنوان جرایم حق‌اللهمی یاد می‌شود. «اما جاسوسی از لحاظ موازین حقوق بین‌الملل فی‌نفسه جرم محسوب نمی‌شود و منع صریحی از انجام آن به چشم نمی‌خورد» [۳].

زمان دقیق تشکیل دولت، کشور و نیز تحقق جرایم جاسوسی و خیانت در تاریخ به خوبی معلوم نیست [۴]. «برخی نویسندگان قدمت تاریخی این جرم را حداقل به زمان حضرت موسی (ع) برمی‌گردانند» [۵]. اما به نظر می‌رسد پس از شکست دولت آلمان در جنگ جهانی دوم مقابل متفقین، اواخر سال ۱۹۴۵ سران کشورهای پیروز به مذاکره پرداختند تا درباره شکل جهان تصمیم بگیرند. در این زمان بود که اسناد و مدارکی از جاسوسان روسی در کشورهای غربی به دست آمد که نشان از تجسس و کشف اطلاعات توسط آنان بود. با شدت گرفتن این فعالیت‌ها و شکل‌گیری سازمان‌های اطلاعاتی نظیر سیا، موساد، و غیره تغییراتی در خصوص ماهیت قوانین کیفری در مورد جرایم علیه مصالح عمومی کشور به وجود آمد که غالباً مربوط به جرم جاسوسی بود [۶]. دهه هشتاد قرن بیستم میلادی، دهه جاسوسی نام گرفته است، زیرا در این دوران جاسوسی‌های زیادی کشف شد که عمده آن مربوط به کشور آمریکا و شوروی سابق در جنگ سرد بوده است [۷].

جرم‌انگاری در جرایم علیه امنیت به خصوص جاسوسی، یکی از لوازم ایجاد اختناق و اعمال سلیق شخصی - گروهی - جناحی توسط دولت‌ها بوده است. جاسوسی پیرامون اسرار علمی،

صنعتی و نظامی مدرن‌ترین نوع جاسوسی در تاریخ معاصر جهان است و حتی از سطح بین دو کشور تجاوز نموده و به سطح بین‌المللی و شرکت‌های چند ملیتی (تراست‌ها، کارتل‌ها) و در بین رقبای تجاری نیز رواج یافته است.

در گذشته جاسوسی منحصر به امور سیاسی و نظامی بوده، اما امروزه به موازات تحولات تکنولوژیکی، جاسوسی اقتصادی و صنعتی نیز به وجود آمده‌اند و با توجه به ضروری که به امنیت یک کشور وارد می‌کنند، اهمیت کمتری نسبت به جاسوسی سیاسی و نظامی ندارند؛ زیرا بخش‌های سیاسی و نظامی وابستگی غیرقابل اجتنابی به صنعت و اقتصاد پیدا کرده‌اند [۸]. در عصر حاضر به دلیل توسعه تکنولوژی ارتباطی و تجهیزات مدرن نظیر ماهواره‌های جاسوسی و هواپیماهای تجسسی بدون خلبان، انواع جاسوسی نیز بسیار پیچیده و متنوع شده است که همین امر اصلاح و بازنگری قوانین کیفری پیرامون این جرم را ایجاب می‌کند [۹].

با توجه به اهمیت اطلاعات محرمانه متعلق به یک دولت، اکثر کشورها احکام سخت‌گیرانه‌ای پیش‌بینی کرده‌اند. اما جاسوسی از نظر کشوری که جاسوسی به نفع آن انجام می‌شود، امر مذمومی نیست و برخی کشورها برای این عمل آموزش می‌دهند. بدین ترتیب بررسی احکام مربوط به جاسوسی در وضع کنونی بر اساس مصوبات قانون مجازات اسلامی و قوانین سایر کشورها یک ضرورت است و بایستی اعمال مجرمانه که با دخالت قدرت‌های خارجی یا حتی به وسیله عاملان داخلی به منظور براندازی نظام و دولت انجام می‌شود، مورد مطالعه قرار گیرد.

قوانین موضوعه کشور در زمینه برخورد با جاسوسی دچار نواقصی است. عدم ابراز روشن و صریح نظر قانون‌گذار در زمینه جاسوسی ابهاماتی را در حقوق کیفری ایران باعث شده است. به همان اندازه که دولت‌ها در قلمرو مسائل شخصی و اخلاقی، به جهت رعایت آزادی‌های فردی و حفظ روح دموکراسی، استراتژی عقب‌نشینی و عدم مداخله را در پیش گرفته‌اند، در حوزه مسائل امنیتی، به خاطر ایجاد ثبات در نظم عمومی و حاکمیت سیاسی، به جرم‌انگاری حداکثری و توسعه‌طلبانه روی آورده‌اند. تشخیص و تبیین مولفه‌های جرم‌انگاری امنیت‌مدار در بزه جاسوسی و روش‌های استفاده از آن‌ها در برخی کشورها از جمله حقوق کیفری فرانسه موید همین مطلب است [۱۰]. به همین دلیل امروزه از طریق جرم‌انگاری و توجه به کیفیت جرم، می‌توان از انتخاب مجازات‌های صرفاً سخت دوری کرد.

قواعد ناظر به جاسوسی در حقوق ایران از اروپا اقتباس شده است. قانون مجازات عمومی (۱۳۰۴) به تقلید از کشور فرانسه احکام جاسوسی را در مواد ۶۳ و ۶۷ و ۶۸ پیش‌بینی کرد و همین شیوه در قانون دادرسی و کیفر ارتش مصوب ۱۳۱۸ نیز با اصلاحاتی ادامه یافت. اما با گذشت زمان رابطه تقنینی قواعد ناظر به جاسوسی در ایران با اصول حاکم بر جاسوسی در فرانسه قطع شد. به طوری که تحولات اساسی قانون جزای فرانسه من جمله تعیین حد و مرز میان جرم جاسوسی و خیانت به کشور، در قوانین مدون ما راه نیافته است [۱۱]. اختلاط و در هم آمیختن قوانین قبل از انقلاب با قوانین اسلامی و دوری از تحولات امروزی باعث شده است

متون قانونی به علت شتابزدگی تقنینی دچار ابهاماتی شود. مواد ۴۹۸ تا ۵۱۲ تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده (کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی) مصوب ۱۳۷۵ به جرایم ضد امنیت داخلی و خارجی کشور اختصاص یافته است.

نوع و شیوه جرم‌انگاری ناظر بر جرایم علیه امنیت به خصوص جاسوسی متفاوت با تحولات اساسی حاکم بر حقوق کیفری در دهه‌های اخیر بوده است. تحولات تقنینی ناظر بر جرایم علیه امنیت در حقوق کیفری ایران و فرانسه نشان می‌دهد که در این نظام‌های حقوقی، در جهت توسعه دامنه جرم‌انگاری این جرایم، از راهکارهای مختلفی استفاده شده است. جرم‌انگاری حداکثری از اصول راهبردی سیاست کیفری ایران و فرانسه در قلمرو جرایم علیه امنیت است. قانون‌گذار به منظور حفظ پایه‌های نظام از یک سو دامنه جرم‌انگاری در جاسوسی را تا مرحله اعمال مقدماتی توسعه داده و با تغییر در اوصاف مجرمانه، طرح مفاهیم کلی و مبهم و جرم‌انگاری‌های نوین، عناوین مجرمانه جدیدی را ایجاد نموده است (۱۲).

بررسی سیاست جنایی مربوط به اسرار تجاری و اقتصادی از مفاهیم کمتر شناخته شده در نظام حقوقی ایران است. در حالی که رشد اقتصاد داخلی در گرو حمایت از بازار سالم اقتصادی و مستلزم مشروعیت بخشیدن به اطلاعات مجرمانه تجاری است. قانون‌گذاران در کشورهای مختلف، حمایت خاصی را برای اسرار در نظر می‌گیرند و آن را در مجموعه قوانین جزایی خود از جمله جرایم علیه امنیت وارد می‌سازند.

نارسایی‌ها، ابهامات و عدم جامعیت قوانین ناظر بر جرم جاسوسی از دو منشاء ابهام در تدوین قانون و عدم جامعیت جرم‌انگاری سرچشمه می‌گیرد، در ادامه به بررسی و تبیین جنبه‌های مختلف آنها پرداخته شده است. این نوشتار بر آن است تا جلوه‌های حقوق کیفری امنیت-مدار ناظر بر بزه جاسوسی را با تکیه بر قوانین لازم‌الاجرای کنونی فرانسه و دیگر کشورها، تبیین نماید، و با بررسی لایحه اصلاحی قانون مجازات اسلامی (بخش تعزیرات)، نوآوری‌ها و برخی نواقص آن ذکر شود تا قانونی جامع و بدون نقص در حوزه جرایم علیه امنیت به تصویب برسد.

۱-۲. اهمیت موضوع تحقیق

جاسوسی در تقسیم‌بندی جرایم علیه امنیت به دلیل میزان بالای خطرآفرینی، جایگاه ویژه‌ای دارد. زیرا امنیت و استقلال کشورها در صحنه بین‌المللی را به مخاطره می‌اندازد و حتی می‌تواند منجر به سقوط دولت‌ها، تزلزل حکومت‌ها و حتی از بین رفتن استقلال و تمامیت ارضی آن‌ها شود. در این تحقیق تلاش بر آن است تا با ارائه الگویی فراگیر از شیوه جرم‌انگاری جاسوسی در کشور، حمایت کیفری جامع‌تر و معقول‌تری نسبت به این جرم در نظر گرفته شود. این تحقیق به دنبال دستیابی به راه‌حل مسائل و مشکلات پیرامون جرم جاسوسی و تجزیه و تحلیل آن، با عنایت به شیوه‌های مدرن و رو به رشد بزه جاسوسی در دنیای امروز

است. نتایج این پژوهش می‌تواند در اختیار دانشجویان، مجریان، پژوهشگران و کلیه کسانی که به شکلی در قانون‌گذاری دخالت دارند، قرار گیرد.

۳-۱. اهداف تحقیق

۱. تبیین جرایم جاسوسی و خیانت به کشور از نظر مفهومی و تفکیک بین این جرایم بر اساسی معیارهای پذیرفته شده.
۲. آشنایی با جرم جاسوسی و جرایم مرتبط با آن.
۳. تشریح عناصر تشکیل‌دهنده این جرم.
۴. درک جلوه‌های ویژه جرم‌انگاری امنیت‌مدار در بزه جاسوسی.
۵. عوامل موثر بر سیاست جنایی تقنینی (شیوه‌های قانون‌گذاری) ایران در جرایم علیه امنیت.
۶. تشخیص نقاط ضعف و قوت مقررات جزایی ایران در بزه جاسوسی با مقایسه مقررات سایر کشورها از جمله فرانسه و ارائه راهکارهایی جهت اصلاح قوانین.

۴-۱. پیشینه‌های تحقیق

با توجه به تسری جاسوسی به بخش‌های مختلف اقتصادی، صنعتی، نظامی و بخش خصوصی، تاکنون تحقیق و پایان‌نامه‌ای جامع در موضوع ارائه شده انجام نگرفته است. هر چند گروهی از حقوق‌دانان به بررسی عناصر تشکیل‌دهنده جرم جاسوسی در بخش‌هایی از کتاب‌های خود پرداخته‌اند و عمده تحقیقات موجود در زمینه جاسوسی بیشتر به مفهوم حقوقی آن در پرتو قانون مجازات اسلامی (بخش تعزیرات) اختصاص دارد؛ اما به نظر می‌رسد از آن جا که حقوق کیفری امنیت‌محور جدیدترین جهت‌گیری در حقوق کیفری است، از این منظر تاکنون به جرم جاسوسی توجه نشده است. اگر چه سیاست جنایی ایران و برخی کشورها به طور پراکنده در قالب پایان‌نامه‌ها و کتب و مقالات مختلف مورد بررسی قرار گرفته، اما هیچ کدام جرم جاسوسی را بر مبنای رویکردهای امنیت‌مدار پذیرفته شده در چند دهه اخیر، مورد مطالعه قرار نداده‌اند، در ادامه و در این راستا مرتبط‌ترین اسناد و منابع که نه منحصرأ بلکه در قسمتی از پژوهش به موضوع جرم جاسوسی پرداخته‌اند، معرفی می‌شود.

مجیدی (۱۳۹۳) در کتابی با عنوان حقوق کیفری اختصاصی جرایم علیه امنیت به مطالعه تطبیقی سیاست جنایی تقنینی در جرایم علیه امنیت در حقوق موضوعه ایران و فرانسه پرداخته است که بخشی از کتاب به جرم‌انگاری جاسوسی و الزامات تقنینی آن اختصاص دارد.

علی‌نژاد ساروکلایی (۱۳۹۰) پژوهشی با عنوان سیاست جنایی امنیت‌محور، مبانی جرم-انگاری امنیت‌محور را بررسی نموده و رویکردهای امنیت‌مدار را در عصر کنونی مطرح نموده است.

نجفی‌توانا و امینی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان حمایت کیفری از اسرار تجاری در حقوق ایران و قوانین فدرال آمریکا، جنبه نوینی علاوه بر جاسوسی نظامی را تبیین نموده و به بررسی کیفیت جرم‌انگاری جاسوسی در حوزه اقتصادی پرداخته است.

مجیدی (۱۳۸۸) در مقاله^۴ جلوه‌های ظهور حقوق کیفری امنیت‌مدار در فرانسه، تغییرات ناظر بر ارکان جرم در حقوق کیفری فرانسه براساس دیدگاه دشمن‌مدار را بررسی نموده است.

۱-۵. سوالات تحقیق

۱. جرم‌انگاری حداکثری در قبال بزه جاسوسی در حقوق فرانسه با تکیه بر چه روش‌هایی تامین گردیده است؟
۲. تفکیک جاسوسی از خیانت به کشور در حقوق کیفری ایران و فرانسه با تکیه بر چه معیاری تامین گردیده است؟

۱-۶. فرضیه‌های تحقیق

۱. با توجه به سه رکن قانونی، مادی و روانی در تحقق جرم، الگوی جرم‌انگاری حداکثری در رکن قانونی شامل ارائه اصطلاحات خاص و پیوند آن با جرم‌انگاری، پذیرش جرم‌انگاری‌های جدید و مستمر، تبیین و بهره‌مندی از مفاهیم کل‌نگر است.
۲. اعمال تغییراتی نظیر توسعه شمول موضوع جاسوسی، عدم محدودیت به اطلاعات و اسناد و محرمانه بودن آن، توسعه جنبه‌های جدید امنیت، به کارگیری جرم‌انگاری مطلق، به کارگیری جرم‌انگاری معاونت به صورت جرم مستقل، جرم‌انگاری اعمال مقدماتی و تسری جرم جاسوسی به بخش خصوصی در رکن مادی مطرح است؛ عدم تقید به سوءنیت خاص، عدم تقید به انگیزه مجرمانه و توسعه جرایم غیرعمد از مهمترین مؤلفه‌های رکن روانی در الگوی جرم‌انگاری امنیت‌مدار است.
۲. تفکیک جاسوسی از خیانت به کشور در حقوق فرانسه بر مبنای ملیت، و در حقوق ایران هیچ ضابطه‌ای معرفی نشده است.

۱-۷. روش تحقیق

تحقیق حاضر با استفاده از روش تحلیلی توصیفی انجام شده و اطلاعات آن با روش کتابخانه‌ای و با مراجعه به متون علمی این موضوع در قالب محمل‌های مختلف علمی (کتاب، مجله، مقاله، پایان‌نامه و بانک‌های اطلاعات اینترنتی ...) گردآوری شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نگارنده در این تحقیق سعی نموده که با مطالعه منابع حقوقی و غیرحقوقی و با استفاده از روش مطالعه تطبیقی، داده‌ها را جمع‌آوری کند. بخشی از مطالب این پژوهش با مراجعه مستقیم به متن قوانین کیفری کشورهای مختلف به ویژه قانون مجازات عمومی کشور فرانسه و تفسیر آن‌ها به دست آمده است.

۱-۸. سازمان‌دهی تحقیق

پایان‌نامه حاضر به سه فصل تقسیم شده است. فصل اول به معرفی پژوهش و کلیات تحقیق اختصاص یافته است و فصل دوم به مباحث کلی از قبیل تاریخچه، تعریف و تفکیک جاسوسی از خیانت به کشور و جرایم مرتبط با آن پرداخته شده است. در همین فصل در کنار بیان عناصر متشکله جرم جاسوسی، نقایص و انتقادات وارده بر مواد قانونی بیان گردیده و راهکارهایی نیز

برای رفع این کاستی‌ها ارائه شده است. در فصل سوم تغییرات ناظر بر سه رکن جاسوسی (قانونی، مادی، روانی) با تکیه بر حقوق کیفری امنیت‌محور به تفکیک بیان شده است. در این بخش سعی نگارنده بر آن بوده است تا با مقایسه قوانین برخی کشورها از جمله فرانسه به دلیل تشابه مواد قانونی مربوط به جاسوسی با این کشور، پیشنهادهایی برای رفع نواقص قانون مجازات اسلامی ارائه شود.

فصل دوم:

مفاهیم، تحولات و درآمدی بر

ارکان جرم جاسوسی در حقوق

کیفری ایران

این فصل در سه مبحث، بازشناسی مفاهیم، تحولات ماهوی و مختصات ارکان مجرمانه جاسوسی در حقوق کیفری ایران تدوین شده است.

۲-۱. بازشناسی مفاهیم

به منظور شناخت دقیق مفاهیم اساسی مورد استفاده در این پژوهش واژگان کلیدی در بخش واژه‌شناسی و معیارهای تفکیک جرم جاسوسی از خیانت به کشور و تفکیک این جرم از جرایم مرتبط با آن در بخش دوم آمده است.

۲-۱-۱. واژه‌شناسی

در این بخش منظور از واژگان اصلی، اصطلاحات و کلماتی است که در موضوع پژوهش کاربرد فراوانی دارند و شامل جرم‌انگاری، جرم‌انگاری امنیت‌مدار و جاسوسی است و برخی واژگان مهم و مرتبط به دلیل ارتباط ساختاری و شمولی با مفاهیم اصلی، به صورت جداگانه تعریف شده‌اند.

۲-۱-۱-۱. واژگان اصلی

۲-۱-۱-۱-۱. جرم‌انگاری

نقطه آغاز شکل‌گیری حقوق کیفری، جرم‌انگاری است و از موضوعات مورد مطالعه در حوزه حقوق کیفری ماهوی می‌باشد. به این معنا که بدون جرم‌انگاری، حقوق کیفری بی-معناست [۱۳]. از لحاظ لغوی این اصطلاح مرکب از دو جزء است که عبارتند از «جرم» و «انگاری». «جرم» از نظر لغوی به معنای گناه و خطا است. «انگاری» نیز به معنای پنداشتن و تصور کردن و تلقی کردن می‌باشد [۱۴]. تعریف جرم نیز در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲) عبارت است از هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است. اصطلاح جرم‌انگاری در برخی فرهنگ‌های حقوقی، اعلان مجرمانه عملی است که تا پیش از این وصف مجرمانه نداشته است. از دیدگاه جرم‌شناختی، جرم‌انگاری یا جرم تلقی کردن قانونی فعل یا ترک فعل، فرآیندی است که قانون‌گذار بر اساس هنجارها و ارزش‌های اساسی جامعه، رفتارهای جدید که پیش‌تر مباح و جایز بوده، به موجب قوانین کیفری، مشمول قانون جزا قرار می‌دهد. بر این اساس جرم‌انگاری مبتنی بر علوم دیگر همچون فلسفه حقوق، فلسفه سیاسی و علوم اجتماعی است. در این زمینه برخی تعاریف با در نظر گرفتن عوامل موثر بر جرم‌انگاری به تعریف این اصطلاح پرداخته‌اند. در این تعریف، آن را فرآیندی گزینشی دانسته‌اند که به موجب آن قانون‌گذار با در نظر گرفتن هنجارهای اجتماعی و یا ضرورت‌های دیگر، بر پایه مبنای نظری مورد قبول خود، رفتاری را ممنوع و یا الزام می‌کند و برای حمایت از آن ضمانت اجرای کیفری قرار می‌دهد [۱۵].

از نکات مهم موجود در تعاریف فوق این است که قانون‌گذار باید در مورد اعمالی جرم‌انگاری کند که بعد از تصویب مورد پذیرش همگان قرار گیرد و به اقتناع وجدانی مجریان قانون برسد. عدم توجه به این نکته موجب موسع بودن تعریف قانونی جرم می‌شود. به عبارت دیگر جرم-